

ESIPUHE

Osaan myös maalata

Levottomuutta herättävän kolmenkymmenen vuoden iän saavuttamisen aikoihin Leonardo kirjoitti Milanon valtiaalle kirjeen, jossa perusteli pitkällisesti, miksi hänelle pitäisi tarjota töitä. Hän oli menestynyt Firenzessä kohtalaisesti taidemaalarina, mutta hänellä oli vaikeuksia saada tilaustöitä valmiiksi ja hän kaipasi uuteen ympäristöön. Hän kehuskeli kirjeen ensimmäisessä kymmenessä kappaleessa insinöörintaitojaan, kertoi esimerkiksi osaavansa suunnitella siltoja, vesiteitä, kanuunoja, panssaroituja kulkuneuvoja ja julkisia rakennuksia. Hän lisäsi vasta lopussa, yhdennessätoista kappaleessa, olevansa myös taiteilija. ”Myös maalaustaiteessa hallitsen kaiken mahdollisen”, hän kirjoitti.¹

Hän totta viekään hallitsi. Hänen kädestään syntyivät ennen pitkää kaksi historian tunnetuinta maalausta, *Viimeinen ehtoollinen* ja *Mona Lisa*. Omasta mielestään hän oli kuitenkin yhtä suuressa määrin tiedemies ja insinööri. Hänen uteliaisuutensa oli sekä leikkisää että pakkomielleistä, ja hän suuntasi sitä tavattoman luovasti anatomiaan, fossiileihin, lintuihin, sydämeen, lentäviin koneisiin, optikkaan, kasvitieteeseen, geologiaan, veden virtaukseen ja aseisiin. Niinpä hänestä tuli renessanssi-ihmisen perikuva, innostuksen lähde kaikille niille, joiden mielestä ”luonnon äärettömät saavutukset”, kuten hän asian ilmaisi, synnyttävät yhtenäisen kokonaisuuden täynnä mitä loisteliaimpia rakenteita.² Hänen kykynsä yhdistää taidetta ja tiedettä – parhaana esimerkkinä *Vitruviuksen mies*, ympyrän ja neliön keskelle jalat harallaan seisomaan piirretty täydellisen sopusuhtainen mieshahmo – teki hänestä historian luomisvoimaisimman neron.

Hänen tieteelliset tutkimuksensa edesauttoivat hänen taidettaan. Hän kuori ensin ihon ruumiiden kasvoilta, kävi läpi ja kuvasi huulia liikuttavat lihakset ja piirsi sen jälkeen maailman ikimuistoisimman hymyn. Hän tutki ihmiskalloja, laati monitasoisia piirustuksia luista ja hampaista ja ilmaisi sitten *Pyhän Hieronymuksen* luurangonlaihahan ahdingon. Hän tutki optiikan matematiikkaa, näytti kuinka valonsäteet osuvat verkkokalvoon ja tuotti *Viimeisen ehtoollisen* taianomaisesti muuttuvat perspektiivit.

Hän sovelsi valoa ja optiikkaa koskevia tutkimuksia maalaus-taiteeseen, joten hän oppi miten kaksikulotteiselle pinnalle tuotetaan varjojen ja perspektiivin avulla kolmiulotteisilta näyttäviä kuvia. Kyky ”luoda tasaiselle pinnalle hahmo, joka tuntuu kohoavan siitä irti” oli Leonardon mukaan ”taiteilijan keskeisin pyrkimys”.³ Juuri tämän lajin ulottuvuusvaikutelmasta tuli suurelta osin hänen työnsä ansiosta renessanssiajan maalaustaiteen tärkein läpimurto.

Ikääntyessään hän jatkoi tieteellisiä tutkimuksiaan, eikä yksinomaan taiteensa tähden vaan myös siksi, että hänessä eli vilpittön into ymmärtää koko luomakunnan kauneutta. Hän pyrki hahmottelemaan teoriaa, joka selittäisi taivaan sinisyyden, mutta sen tarkoituksena ei ollut pelkästään edesauttaa maalaamista. Hänen uteliaisuutensa oli puhdasta, henkilökohtaista ja riemastuttavan pakkomielleistä.

Tieteellinen ajattelu ei kuitenkaan ollut edes sinitaivaskysymyksessä erillään taiteen tekemisestä. Kumpikin palveli hänen ensisijaista pyrkimystään ymmärtää maailmasta kaikki mahdollinen, myös meidän paikkamme siinä. Hän kunnioitti luonnon kokonaisuutta ja aisti sopusoinnun sen kuvioissa, joiden hän näki toistuvan sekä suuressa että pienessä mittakaavassa. Hän kuvasi työpäiväkirjoissaan hiuskiehkuroita, veden virtauksia ja ilmapyörteitä sekä yritti hahmotella matematiikkaa niihin liittyvien kierteiden takana. Katsellessani Windsorin linnassa hänen elämänsä loppupuolen niin sanottujen vedenpaisumuspiirustusten voimallisuutta tulin kysyneeksi intendentti Martin Claytonilta, mahtoikohan Leonardo aikanaan mieltää kuvat taiteeksi vai tieteeksi. Tajusin heti että kysymys oli oikeastaan typerä. ”En usko, että Leonardo olisi tehnyt tuollaista eroa”, Clayton vastasi.

Ryhdyin tähän hankkeeseen, koska Leonardo da Vinci on ääriesimerkki aiempien elämäkertateosteni pääteemasta eli siitä, että kekseliäisyyden, mielikuvituksen ja nerouden avain on kyky yhdistää eri aloja – tiedettä ja taidetta, humanistisia aloja ja teknologiaa. Aiemmin tutkimani Benjamin Franklin oli oman aikakautensa Leonardo: häneltä puuttui muodollinen koulutus, mutta hän opiskeli itse niin monipuolisesti, että hänestä tuli valistuksen ajan Amerikan paras tiedemies, keksijä, diplomaatti, kirjailija ja liikestrategi. Hän osoitti leijaa lennättämällä, että salama on sähköä, ja rakensi johdattimen, jolla sen voi kesyttää. Hän kehitti kaksiteholasit, lumoavia soittimia, likaamatta palavan hellan, Golfvirran karttoja ja Amerikan ainutlaatuisen, kotikutoisen huumorin. Kun suhteellisuusteoriaa työstänyt Albert Einstein tunsi ajautuvansa umpikujaan, hän nappasi viulun ja soitti Mozartia, joka auttoi häntä saamaan yhteyden maailman-kaikkeuden harmonioihin. Ada Lovelace, josta kerroin keksijöitä käsittelevässä kirjassani, yhdisti isänsä, lordi Byronin runollisen herkkyyden äitinsä rakkauteen matematiikkaa kohtaan ja laati kuvauksen varhaisesta mekaanisesta yleistietokoneesta. Steve Jobsin tuote-esittelyjen kohokohtana olivat tienviitat, jotka osoittivat kuinka taide ja teknologia saattoivat kohdata. Hänen sankarinsa oli Leonardo. ”Leonardo näki kauneutta sekä taiteessa että teknologiassa”, Jobs sanoi, ”ja hänen kykynsä yhdistellä niitä teki hänestä neron.”⁴

Leonardo oli ilman muuta nero: tavattoman mielikuvituksekas, intohimoisen utelias ja monella alalla luova. Mielestäni nero-sanaa tulisi kuitenkin käyttää varoen. Leonardosta puhuminen yksinomaan nerona tuntuu oudolla tavalla vähättelevän häntä, sillä syntyy vaikutelma, että hän oli silkka luonnonoikku. Hänen varhainen elämäkerturinsa, 1500-luvulla elänyt taiteilija Giorgio Vasari, teki juuri tämän virheen: ”Toisinaan kaitseminen suo yksittäiselle ihmiselle yliluonnolliseen tapaan niin paljon kauneutta, suloa ja kykyä, että hänen jokainen ratkaisunsa on jumalallinen ja kaikki hänen tekonsa kumpuavat kiistatta Jumalasta eivätkä ihmisen osaamisesta.”⁵ Tosi-asiassa Leonardon nerous oli inhimillistä, ja sen synnyttivät hänen oma tahtonsa ja kunnianhimonsa. Kysymys ei ollut siitä, että hänellä olisi ollut jumalallisen sattuman seurauksena Newtonin tai Einsteinin aivot, joiden laskentatehoa me tavalliset kuolevaiset

emme kykene käsittämään. Leonardo ei juuri kouluja käynyt, ja niin latinan kieli kuin jakolasku olivat hänelle vaikeita. Hänen neroutensa oli sitä lajia, jonka kykenemme ymmärtämään ja josta voimme jopa ottaa oppia. Se perustui kykyihin, joita voimme pyrkiä itsessämmekin kehittämään, kuten uteliaisuuteen ja tavattoman tarkkaan havainnointiin. Hänen mielikuvituksensa oli niin vilkas, että se lähenteli toisinaan jo fantasiaa – ja tämän piirteen voimme pyrkiä itsessämme säilyttämään, minkä lisäksi voimme kannustaa sitä lapsissamme.

Leonardon fantasiat olivat läsnä kaikessa, mihin hän lähti: hänen teatterituotannoissaan, pyrkimyksissä johdattaa jokia uusiin uomiin, ihannekaupunkien piirustuksissa, lentävien koneiden suunnitelmista sekä hänen taiteensa ja teknisten hankkeidensa melkein kaikissa piirteissä. Hänen kirjeensä Milanon hallitsijalle on hyvä esimerkki, sillä kirjoitushetkellä hänen sotilaalliset suunnittelijantaitonsa olivat olemassa pääasiassa hänen mielessään. Hänen ensimmäinen hovivirkansa ei suinkaan liittynyt aseiden rakentamiseen vaan festivaalien ja speaktaakkeliin suunnitteluun. Valtaosa hänen taisteluun ja lentämiseen liittyvistä kehitelmistään oli jopa hänen uransa huippuaikoina pikemminkin kuvitelmaa kuin käytäntöä.

Ajattelin aluksi, että hänen taipumuksensa fantasiaan oli heikkous, yhdenlaista kurittomuutta ja uutteruuden puutetta, joka puolestaan oli yhteydessä hänen taipumukseensa jättää taideteoksia ja tutkielmia kesken. Jossain määrin tämä tosiaan on totta. Visio vailla toteutusta on silkkaa hallusinaatiota. Päädyin kuitenkin uskomaan, että hänen kykynsä hämärtää todellisuuden ja kuvitelman välistä rajaa (samaa tapaan kuin hän sumensi taulujensa ääriviivoja valohämäytekniikalla) oli hänen luovuutensa avain. Taito ilman mielikuvitusta on hedelmätöntä. Leonardo osasi yhdistää havainnot ja mielikuvituksen, mikä teki hänestä historian ylivertaisimman keksijän.

Kirjani ei perustu niinkään Leonardon taiteellisiin mestariteoksiin vaan hänen työpäiväkirjoihinsa. Nähdäkseni hänen mielensä paljastuu parhaiten muistiinpanoista ja piirustuksista, joita on kuin ihmehen kaupalla säilynyt meidän päiviimme saakka yli 7200 sivua. Paperi on osoittautunut erinomaiseksi tiedonvarastointivälineeksi,

sillä se on vielä viidensadan vuoden jälkeenkin lukukelpoista, mitä luultavimmin ei voi sanoa meidän Twitter-viesteistämme.

Leonardolla ei onneksi ollut varaa tuhлата paperia, joten hän ahtoi jokaisen kulmankin täyteen piirustuksia ja peilikirjoitustaan, jonka sisältö saattaa vaikuttaa sattumanvaraiselta mutta tarjoaa kuitenkin kuvan hänen mielensä liikkeistä. Papereissa on vierä vieressä matemaattisia laskelmia, piirroksia hänen pirullisesta nuoresta poikaystävästään, lintuja, lentäviä koneita, teatteritarpeita, pyörteisenä virtaavaa vettä, verisuonten läppiä, groteskeja päitä, enkeleitä, lappoja, kasvien varsia, halki sahattuja kalloja, ohjeita maalareille, huomautuksia silmistä ja optiikasta, aseita, tarinoita, arvoituksia, taulujen luonnoksia. Jokainen sivu on täynnä monialaista loistokkuutta, joka tarjoaa erinomaisen kuvan koko luomakunnan kanssa tanssiin lähenteestä mielestä. Hänen työpäiväkirjansa ovat kaikkien aikojen suurenmoisin uteliaisuuden muistomerkki, ja ne tarjoavat erinomaista tietoa henkilöstä, jota maineikas taidehistorioitsija Kenneth Clark luonnehti ”uteliaisuudessaan maailmanhistorian helytmättömmäksi mieheksi”.⁶

Omia suosikkejani hänen työpäiväkirjoissaan ovat hänen tehtäväluettelonsa, ne kun ilmentävät hänen uteliaisuuttaan niin suoraan. Kerran 1490-luvun lopulla hän esimerkiksi laati luettelon asioista, jotka halusi saada sinä päivänä tietoonsa. Ensimmäinen on ”Milanon ja sen esikaupunkien mitat”. Tarkoitus on käytännöllinen, kuten luettelossa myöhemmin vastaan tuleva kohta osoittaa: ”Piirrä Milano.” Toisista merkinnöistä käy ilmi, että hän etsi herkeämättä ihmisiä, joilta voisi oppia: ”Pyydä aritmetiikkamestaria näyttämään, miten kolmio neliöidään... Kysy tykistöupseeri Gianninolta, minkälaiset muurit Ferraran tornissa on... Kysy Benedetto Portinarilta, millä keinoin Flanderissa oikein kävellään jäällä... Etsi käsiisi hydrauliikan taitaja ja pyydä häntä kertomaan, kuinka sulku, kanava ja mylly korjataan lombardialaiseen tapaan... Hanki ne auringon mitat, jotka ranskalainen maestro Giovanni Francese minulle lupasi.”⁷ Hän on kyltymätön.

Leonardo luettelee herkeämättä ja vuodesta toiseen asioita, jotka hänen täytyy tehdä ja oppia. Osaan liittyy pikkutarkkaa havainnointia, johon harva meistä ottaa tarvittavan ajan. ”Tarkkaile hänen jalkaa: jos se olisi aina auki tai aina kiinni, eläin ei kykenisi

liikkumaan.” Lisäksi hän esittää miksi taivas on sininen -tyyppisiä kysymyksiä asioista, jotka ovat niin arkisia, että me harvoin jäämme niitä miettimään.”Miksi kala vedessä on nopeampi kuin lintu ilmassa, vaikka asian pitäisi olla toisin päin, sillä vesi on ilmaa paksumpaa ja raskaampaa?”⁸

Kaikkein parhaita ovat satunnaisilta vaikuttavat seikat. ”Kuvaile tikan kieli”, hän kehottaa itseään.⁹ Kuka ihme haluaa yhtäkkiä vaila ilmeistä syytä tietää, miltä tikan kieli näyttää? Miten sen edes voi selvittää? Kysymyksessä ei ole tieto, jota Leonardo olisi tarvinnut maalaukseen tai edes lintujen lentotaidon parempaan ymmärtämiseen. Siitä hän kuitenkin kiinnostui, ja kuten saamme huomata, tikan kieli voi opettaa meille varsin mielenkiintoisia asioita. Hän halusi tietää, koska hän oli Leonardo: utelias, intohimoinen ja herkeämättä täynnä ihmetystä.

Kaikkein omituisin on tämä merkintä: ”Mene joka lauantai ottamaan kuuma kylpy, jotta näet alastomia miehiä.”¹⁰ Saatamme ilman muuta kuvitella, että Leonardo halusi sekä anatomisista että esteettisistä syistä tehdä niin. Mutta pitikö hänen todella muistuttaa itseään? Seuraava merkintä samassa luettelossa on ”Puhalla ilmaa sian keuhkoihin ja tarkkaile, kasvaako niiden leveys ja pituus, vaiko vain leveys”. Kuten *New Yorkerin* taidekriitikko Adam Gopnik sen ilmaisi: ”Leonardo pysyy omituisena, ainutlaatuisen omituisena, eikä sille voi mitään.”¹¹

Halusin lähestyä Leonardoon liittyviä kysymyksiä kirjoittamalla kirjan, jonka perustana toimisivat nimenomaan työpäiväkirjat. Ensinteen pyhiinvaellusmatkoja alkuteosten äärelle Milanoon, Firenzeen, Pariisiin, Seattleen, Madridiin, Lontooseen ja Windsorin linnaan. Noudatin Leonardon kehotusta aloittaa tutkimukset alkulähteeltä: ”Hän, joka voi käydä lähteellä, ei käy vesiruukulla.”¹² Perehdyin myös varsin harvojen läpi käymiini Leonardoa koskeviin akateemisiin artikkeleihin ja väitöskirjoihin, joista kunkin yhteydessä on tehty vuosien ajan ututteraa työtä tarkasti rajatun kysymyksen parissa. Leonardon kirjoitusten analyysi ja tulkinta ovat edistyneet viime vuosikymmeninä suuresti, erityisesti sen jälkeen, kun Madridin koodeksit löytyivät vuonna 1965. NykYTEknologia on niin ikään tarjonnut uutta tietoa hänen maalauksistaan ja tekniikoistaan.

Uppouduttuani Leonardoön pyrin parhaani mukaan kiinnittämään parempaa huomiota ilmiöihin, joita en aiemmin noteerannut ja yritin oikein asian kanssa panna yksityiskohtia merkille hänen tapansa. Kun näin auringonvalon osuvan verhoihin, jäin erityisesti tarkkailemaan, miten varjot viipyivät taitteissa. Yritin nähdä, kuinka toisesta kohteesta heijastunut valo vaikutti hienovaraisesti toisen esineen varjoihin. Panin merkille, kuinka kimaltavan pinnan kirkkain piste vaihtoi paikkaa, kun kallistin päätäni. Katsoessani kaukana ja lähellä olevia puita pyrin hahmottelemaan perspektiivilinjat. Nähdessäni pienen pyörteen virrassa vertasin sitä hiuskiehkuraan. Kun en ymmärtänyt matemaattista käsitettä, pyrin parhaani mukaan visualisoimaan sen. Nähdessäni ihmisiä illallisella tarkkailin, missä suhteessa heidän liikkeensä olivat heidän tunteisiinsa. Kun näin orastavan hymyn kohoavan naisen kasvoille, pyrin hahmottamaan hänen sisäiset salaisuutensa.

Ei, en päässyt lähellekään Leonardoä: en tavoittanut saman taivon oivalluksia kuin hän enkä saavuttanut pientäkään osaa hänen lahjoistaan. En päässyt millikään lähemmäs kykyä suunnitella liidokkia, kehittää uutta kartanpiirtotapaa tai maalata *Mona Lisaa*. Jouduin melkein pakottamaan itseni tuntemaan uteliaisuutta tikan kieltä kohtaan. Opin Leonardolta kuitenkin sen, että halu ihmetellä päivittäin kohtaamaamme maailmaa voi tehdä elämämme jokaisesta hetkestä rikkaamman.

Leonardosta on kolme merkittävää varhaista kuvausta, joiden kirjoittajat olivat melkein hänen aikalaisiaan. Vuonna 1511, kahdeksan vuotta ennen Leonardon kuolemaa syntynyt taidemaalari Giorgio Vasari kirjoitti vuonna 1550 ensimmäisen varsinaisen taidehistoriallisen teoksen *Taiteilijaelämäkertoja*, jonka vuonna 1568 ilmestyneen uudistetun laitoksen korjaukset perustuivat Leonardon tunteneiden henkilöiden, muiden muassa hänen oppilaansa Francesco Melzin kanssa käytyihin keskusteluihin.¹³ Vasari oli firenzeläinen kansalliskiihkoilija, joka hehkutti Leonardoä ja erityisesti Michelangeloä mitä vuolaimmin ja ilmoitti heidän toteuttaneen taiteessa ”renessanssin” – juuri Vasari käytti tätä sanaa ensimmäisenä painetussa tekstissä.¹⁴ Kuten Huckleberry Finn aikanaan Mark Twainista totesi, Vasari hieman suurenteli joitakin asioita, mutta pääasiassa hän

puhui totta. Se, mikä ei ole totta, on sitten juoruja, suurentelua, keksittyjä juttuja ja tahattomia virheitä. Ongelma on siinä, että on vaikea tietää, mitkä ikimuistoiset anekdootit (kuten kertomus Leonardon opettajasta, joka vaikuttuu oppilaastaan niin, että nakkaa pensselinsä lattialle) edustavat mitäkin kategoriaa.

1540-luvulla laadittu nimetön käsikirjoitus, joka tunnetaan Anonimo Gaddianona sen aikanaan omistaneen suvun mukaan, sisältää värikkäitä yksityiskohtia Leonardosta ja muista firenzeläisistä. Osa senkin väitteistä, kuten esimerkiksi toteamus että Leonardo asui ja työskenteli Lorenzo de' Medicin kanssa, voivat olla suurenneltuja. Mutta teos sisältää värikkäitä yksityiskohtia, jotka kuulostavat uskottavilta. Näistä mainittakoon esimerkiksi toteamus, että Leonardo käytti mielellään ruusunpunaista tunikaa, joka ulottui vain polveen, vaikka toisten vaatteet olivat pidempiä.¹⁵

Kolmas varhainen lähde on Gian Paolo Lomazzo, taidemaalari josta tuli sokeuduttuaan kirjailija. Hän laati noin vuonna 1560 julkaisemattoman käsikirjoituksen *Gli sogni e ragionamenti* ja vuonna 1584 mittavan taidetta käsittelevän teoksen. Hänen opettajansa oli Leonardon tuntenut taidemaalari, ja hän myös haastatteli Leonardon oppilasta Melziä, joten hän sai joistakin asioista ensikäden tietoa. Lomazzo tarjoaa erityisen paljon tietoja Leonardon seksuaalisista taipumuksista. Lisäksi kaksi Leonardon aikalaista, firenzeläinen kauppias Antonio Billi sekä italialainen lääkäri ja historioitsija Paolo Giovio, ovat omissa kirjoituksissaan kuvanneet Leonardoä lyhyemmin.

Monissa varhaisissa kuvauksissa mainitaan Leonardon ulkonäkö ja luonne. Häntä kuvataan huomiota herättävän kauniiksi ja tyylikkääksi mieheksi. Hänellä oli kullankeltaiset kiharat, lihaksikas vartalo, huomattavan paljon voimaa ja merkille pantavan tyylikäs ote, kun hän ratsasti hevosella tai käveli kaupungilla värikkäissä vaatteissaan. ”Luonteeltaan ja olemukseltaan kaunis Leonardo oli sopusuhtainen ja tyylikäs”, kuten Anonimossa todetaan. Lisäksi hän oli vetoava keskustelija ja luonnon rakastaja, joka tunnettiin mukavasta ja lempeästä suhtautumisesta sekä ihmisiin että eläimiin.

Joistain yksityiskohdista on enemmän erimielisyyttä. Totesin tutkimusteni yhteydessä, että huomattavan monet Leonardon elämän tosiasiat (syntymäpaikasta kuoleman olosuhteisiin) ovat tuottaneet

väittelyä, myyttejä ja arvoituksia. Pysin arvioimaan asioiden todenperäisyyden parhaani mukaan ja esittelen kiistoja ja vasta-argumentteja loppuviitteissä.

Sain myös huomata, ensin tuskastuneena ja sitten ilahtuneena, ettei Leonardo suinkaan aina ollut jättiläinen. Hän teki virheitä. Hän lähti etenemään jopa täysin väärin suuntiin ja päätyi työstämään matemaattisia ongelmia, joista tuli aikaa vieviä erehdyksiä. Hänet tunnettiin siitä, että häneltä jäi maalauksia kesken – merkittävimpiä näistä ovat *Kuninkaiden kumarrus*, *Pyhä Hieronymus* ja *Anghiarin taistelu*. Niinpä maailmassa on nykyään korkeintaan viisitoista taulua, jotka ovat täysin tai pääosin hänen työtään.¹⁶

Aikalaiset pitivät Leonardoa pääosin ystävällisenä ja lempeänä, mutta toisinaan hän oli myös synkkä ja ahdistunut. Hänen työpäiväkirjansa ja piirustuksensa tarjoavat kuvan hänen kuumeisesta, vilkkaasta, maanisesta ja toisinaan riemun täyteisestä mielestään. Mikäli hän olisi opiskellut 2000-luvun alussa, hänelle olisi mahdollisesti tarjottu lääkitystä, jolla olisi pyritty tasaamaan hänen mielialojensa vaihtelua ja hänen kyvyttömyyttään keskittyä. Meidän ei tarvitse kannattaa ”taiteilijat ovat riivattuja neroja” -tyyppistä ajattelua voidaksemme iloita, että Leonardo sai aivan itse kamppailla sisimpänsä kanssa samalla kun kehittäi mielensä uumenissa myös lohiäärmeitä.

Hänen työpäiväkirjojensa eriskummallisten arvoitusten seasta löytyy myös tällainen: ”Ilmaantuu valtavia ihmisen näköisiä hahmoja, mutta mitä lähemmäs niitä menee, sitä pienemmäksi niiden valtavuus kutistuu.” Vastaus: ”Varjo jonka valon kanssa kulkeva mies yöllä langettaa.”¹⁷ Vaikka samaa voi sanoa Leonardosta itsestään, minä en itse asiassa usko, että hän pienenee lainkaan, vaikka hänen ymmärtääkin olleen pelkkä ihminen. Sekä hänen varjonsa että tosi-olemuksensa ansaitsevat valtavuutensa. Hänen erheensä ja kummallisuutensa auttavat meitä samastumaan häneen, kokemaan että mekin voisimme toimia hieman hänen tapaansa. Lisäksi ne entises-tään lisäävät arvostustamme hänen neronleimauksiaan kohtaan.

Leonardon, Kolumbuksen ja Gutenbergin 1400-luku oli keksintöjen, tutkimusmatkojen ja uusien teknologioiden levittämisen tiedon aikakausi. Lyhyesti ilmaistuna aika oli koko lailla samankaltainen kuin omamme. Niinpä me voimme oppia Leonardolta korostetun

paljon. Hänen kykynsä yhdistellä taidetta, tiedettä, teknologiaa, humanistisia aloja ja mielikuvitusta on edelleen toimiva luovuutta tuottava resepti. Samaa voi sanoa vaivattomuudesta, jolla hän suhtautui asemaansa melko tavalla heikosti mihinkään ryhmään kuuluvana henkilönä: hän oli avioton lapsi, homo, kasvissyöjä, vasenkätinen, keskittymiskyvyltään heikonlainen ja ajoittain harhaoppinen. 1400-luvun Firenzen menestys perustui muun muassa siihen, että se suhtautui tällaisiin ihmisiin mutkattomasti. Leonardon hetyttömän uteliaisuuden ja kokeilujen tulisi ennen muuta muistuttaa meitä siitä, kuinka tärkeää on opettaa niin itsellemme kuin lapsillemmekin paitsi vallitsevaa tietoutta myös halukkuutta sen kyseenalaistamiseen – pyrkimystä käyttää mielikuvitusta ja ajatella myös toisin, aivan kuten ulkopuoliset ja kapinalliset kaikkina aikoina.